

Милан Узелац*
Спортска академија Београд
Београд

ПИТАЊЕ ОБРАЗОВАЊА НА ПРАГУ НОВОГ ВАРВАРСТВА

Резиме: Аутор настоји да покаже како се идеја хуманистичког образовања, ушемељена почетком XIX столећа најорима Фон Хумболта, Шлајермахера и Хејела, постојно разрађује већ од средине XIX столећа, да би њена функција доспела своју кулминацију у тзв. Болоњским процесима зајочетим пре тачно двадесет година.

Кључне речи: шзв. Болоњски процеси, Вилхелм фон Хумболт, студентски пошестии, инертност, конзервативност.

За два месеца навршиће се 20 година откако су, доношењем Болоњске декларације 19. јуна 1999, од стране групе европских министара иностраних послова (којима образовање и није струка), а само десет дана након престанка бестијалног бомбардовања Србије 1999, од стране земаља истих тих министара, започети тзв. Болоњски процеси најављени годину дана раније у Француској (симболично, на Сорбони). Неки ће можда славити тај датум као јубилеј, присећајући се великих

---

* <http://www.uzelac.eu>
uzelac@mail.ru

пара које су из разноразних европских фондова посредством Светске банке за развој награбили, док ће други, свакако мањина (а представник несрећне већине), ламентирати над великим удесом којим је докрајчен слободарски дух двовековног европског образовног система и тиме дефинитивно урушени миленијумски темељи европске културне традиције.

Ако се има у виду основни циљ *и*зв. тада започетих, а у међувремену скоро и приведених крају, *Болоњских процеса: геструкција евројској система образовања и темељних евројских вредности*, под изговором уједначавања наставних програма високог образовања, као и боље „покретљивости“ студената током студија (као да су дотад били богаљи), може се рећи да су „реформе“ успешно завршене и да је задатак постављен пред њихове поборнике испуњен у потпуности, изнад свих окупаторских очекивања. Око нас остао је пепео, понегде још тиња недогорело знање преведено у привид, и све су рећи они који верују да је могуће успостављање малих оаза знања каквих је било у средњем веку, а о чему је пророчки писао још почетком осамдесетих година Умберто Еко у свом изузетно луцидном футуристичком сценарију *Средњи век је већ почео*.

Ја спадам у оне мало радикалније: сматрам да ми не клизимо у нови средњи век, већ да почињемо да се суновраћујемо у једно ново варварство (можда само на једном вишем техничком нивоу), а које су наговештавали већ Еуген Финк (*Die moderne Barbarei*, 1946) и Теодор Адорно (*Theorie der Halb-bildung*, 1959), о чему сам писао у књизи *Филозофија образовања II*.

а. Увод у стање ствари

Велики римски песник Овидије патео је кад су га прогнали на Понт, на крајњу периферију Римске империје, јер, веровао је да култура може постојати само у Риму, а не и у провинцији. Требало му је пет година да схвати да није тако, и да култура и језик могу живети и бити чак и тамо где је он. Проћи ће још доста времена док не дође време планетарне освете провинције, време освете коју ће предводити шака европских министара, окупљених на неформалном скупу у Болоњи, чија ће необавезујућа декларација имати обавезујуће последице¹, будући да је требало успут и универзитетску традицију Болоње окаљати докрајчивањем приче тамо где је она пре више столећа и започела.

Тзв. Болоњски процеси, замагљени бригом за студенте, а у име уједначавања образовног система у Европи, зачињени привидно добрим намерама, имали су за свој прави циљ деструкцију европског система образовања и вредности на којима је почивала европска култура и то тако што ће се смањити општи ниво образованости усаглашавањем националних образовних система њиховим превођењем на нижи ниво, у сиву зону осредњости.

Како бисмо уопште разумели о чему је заправо реч, и како је дошло до стања ствари у којем смо се нашли, морамо имати у виду историју сукоба с идејом образовања у последња два столећа.

Ти „процеси“ који се данас називају „Болоњским“, а што самој Болоњи и историји Болоњског универзитета не служи на част, нису били ни случајни ни изненадни, а понајмање нека „добронамерна реформа система образовања“, већ, пре свега, логичка последица промена које су се могле уочити у Прусској већ средином XIX столећа, а нарочито у првих неколико де-

¹ Поменути декларацију усвојило је вољно-невољно чак 47 земаља; изузетак су били Монако и Сан Марино.

ценија наредног века, колико је требало да се укине, односно релативизује, класично образовање (утемељено на грчко-римској култури и њиховим вредностима) формирано почетком XIX века у Берлину, подстакнуто немачким мислиоцима, пре свега пруским министром образовања Вилхелмом фон Хумболтом², великим хеленистом-филологом Фридрихом Шлаермахером (као врховним консултантом) и Хегелом, који је и због подршке поменути реформама прешао 1818. из Хајделберга у Берлин, имајући претходно непосредно искуство о гимназијском образовању у Нирнбергу, где је више година био директор гимназије до преласка на место професора Универзитета у Хајделбергу (1816).

б. Идеја Фон Хумболта

Свака историја, па тако је и овде случај, има своју „пред-историју“. Ништа се не дешава случајно: случај не постоји. Клице новог система образовања почеле су се развијати у Прусској после њеног пораза у рату с Наполеоном код Јене. Пруска се тада нашла на граници нестанка; одузет јој је велики део територије и требало је да плаћа ратну одштету. Велики економски проблеми захтевали су промену државног система. Пруски краљ Фридрих Вилхелм III (који се потом прославио као велики реформатор, подвргавши Пруску управним реформама, увевши министарства и пресудно утичући на стварање новог образовног система који ће потом трајати читаво столеће), био је у уверењу да „оно што је изгубљено у рату физички, треба да се потом надокнади духовно“ те је пречим

---

² Признаћете да је прва половина XIX столећа била интересантно и рекао бих нормално време. За разлику од овог нашег времена за министра образовања бирани су најумнији људи. У Прусској је то био Фон Хумболт, а у малој Србији у доба Првог српског устанка за образовање беше задужен најумнији Србин *Досићеј Обрадовић*, двадесетак година касније велики песник, прозни писац, комедиограф и аутор више наставних уџбеника – *Јован Штерија Појовић*. А у наше време, данас...

од сређивања проблема у економији видео реформу система образовања.

Главна идеја била је да се створи друштво слободних образованих људи и либералне економије, а за такво нешто, за обнову државе и друштва, била је неопходна измена људи и њиховог начина мишљења. За то је било неопходно ново образовање. Наука и образовање добили су централно место у реформама и били су непосредно везани с ослобађањем сељака (1807) и општом војном службом (1813/14). Човек је требао да буде самостална личност, творац свог света, аутономан, слободан, са свим правима. Све то подразумевало је да и васпитање (као један од битних стубова образовања) мора бити у служби самоодлучивања, а не потчињавања традиционалном свету. Требало је учити људе не утилитарним стварима, већ у њима пробудити нове силе, способност к спонтаном и апстрактном мишљењу, да би човек у непредвиђеној ситуацији могао изабрати најправилнију одлуку. Обучавање је требало да буде не материјално, већ формално; оно не треба да буде у функцији уске професије (*Bildung ist nicht Ausbildung*) већ *ојшше*.

Такво схватање заступали су Кантов следбеник Јохан Готлиб Фихте (1762–1814), који је предавао у Јени (1794–1799) и швајцарски педагог и хуманиста Јохан Хајнрих Песталоци (1746–1827), али и неохуманисти с Универзитета у Гетингену који су се супротстављали дотадашњем занемаривању филолошких и хуманистичких истраживања од стране волфовских рационалиста из Халеа; у тим идејама треба видети основу из које се шири и потом формира програм образовања који с временом све више има антиутилитарни садржај. Може се рећи да борба против практицизма негованог у Халеу у знатној мери ће одредити немачки идеал високог образовања у XIX столећу који ће се формирати на Берлинском универзитету.

У исто време, нико није стављао у тој мери тако велики нагласак на вредност личне културе као што су то чинили угледни немачки филолог и филозоф Вилхелм фон Хумболт (1767–1835) и песник, филозоф, драматург, теоретичар умет-

ности Фридрих Шилер (1759–1805), а што беше у знатној мери последица духовне сплетености Вајмарског двора и Јенског универзитета (који добија све већи значај у време кад на њему држе предавања Шилер (1789) и (од 1794) Фихте, и када у Јени делују романтичари браћа Шлегел, Тик, Новалис, Вакенродер), да би се духовно средиште Пруске потом формирало у Берлину.

Реформе система образовања на почетку XIX столећа у Прусској биле су у великој мери последица реорганизације и централизације административног апарата. Нови духовни центар тада постаје Берлин у којем се 1809. године оснива Универзитет чији је први ректор Јохан Готлиб Фихте (прослављен својим програмским радовима у којима је (поред Шелинга, Шлајермахера и Хумболта) излагао идеје академске слободе). Исте године Вилхелм фон Хумболт је прихватио предлог да води одељење културе у Министарству унутрашњих послова Пруске и организује реформу образовања (које ће након осам година постати самостално министарство са великим овлашћењима).³

³ На спровођењу реформе образовања ангажовани су Хумболт и Шлајермахер (као водећи консултант), тада познат по преводима Платона. *Реформа образовања је обухватала следеће:* (а) образовање је подељено на основно и средње. Средње школе су подељене на народне школе (Volksschulle) и гимназије; (б) Уведени су испити на крају обучавања (1812); (в) Уведени су наставни планови; (г) Гимназија је реформисана на основу новохуманистичких програма и 50% наставе било је посвећено класичним језицима (грчком, латинском) и класичној књижевности, док је у народним школама делимично остало неколико часова латинског језика са каснијим наглашавањем немачког језика, немачке историје и страних језика. Уместо 60 латинских школа у Источној Прусској остало је 12 гимназија, а уместо 400 латинских школа из 1750. у целој Прусској, која се до тог времена удвостручила, остала је 91 гимназија. Гимназије су биле консолидоване финансијски и организационо; Године 1810. (д) уведено је обавезно специјално образовање за учитеље народних школа и државни испит за учитеље гимназија; на тај начин држава одлучује о подобности (способности) учитеља за наставу, а учитељи постају нова професионална класа; (е) Увећана је мрежа народних школа, што је омогућило увођење обавезног школског образовања, а образовање се одвијало по методама Песталоција. Видети опширније: https://ru.wikipedia.org/wiki/Гумбольдтовская_реформа_образования.

Замисао новог образовања беше у то време темељена на идеји хармоничног развоја свих аспеката индивидуалности, на формирању естетски развијене културне личности. Сматрало се да ће у сусрету с античким узорима студенти постати нови људи тако што ће изнутра бити преобразовани.

Образовање је требало да долази кроз културу, буђењем и развојем сопственог духа који ће бити васпитан на класичним, првенствено грчким узорима⁴ и водити остварењу идеала свестраног развоја личности који су формулисали већ пола столећа раније неохуманисти (Винкелман и Хердер).

Заслугом Фон Хумболта поучавање грчког језика и културе добија ново значење. Језик је главни облик човековог сазнања света. Аналитичко сазнање тако развијеног језика подиже сопствену језичку компетенцију. Главно није у томе *шта* су мислили Грци, него у томе *како* су мислили. У то време универзитети постају националне светиње и, надахнути немачком идеалистичком филозофијом, својим јединим циљем проглашавају потрагу за чистом истином, ослобођени захтева да друштву испоручују практичне резултате. Достојанство и савршенство човека постају нови идеал којем треба да стреми ново образовање; својим моралним деловањем знање обликује човекову личност. Актом сазнања онај који сазнаје понире у оно што сазнаје. У изворима које студенти изучавају нису садржане само чињенице, већ значења и вредности, јер образовање и није ништа друго до „образовање душе од стране културне средине“ кроз разумевање и доживљавање културних вредности.

Идеја тог новог образовања била је усмерена на ново друштво и против старог света привилегија и аристократије: главним више није било рођењем наслеђено порекло већ таленат и способност који су одређивали социјални статус човека.

---

⁴ Сматрало се да су Римљани ограничавали човекову личност, да су хришћани ограничавали све што је природно, а да је савременост (у то време, просвећеност) ограничавала духовно, тежећи искључиво корисности. Нагласак је сад био стављен на *образовање као шакво*.

За такво нешто образовање је било јединствен показатељ квалитетности и истинска потврда племенитости и хеленство беше знак грађанског племства наспрам француске културе краљевског двора и дворјана.

Други циљ те реформе био је реализовање државног суверенитета унутар државе: многе локалне, феудалне, корпоративне школе, постале су или државне, или под државном контролом и од стране државе контролисане и финансиране; држава је контролисала програме обучавања, квалификованост свршених ученика и јединствени школски систем. У таквом систему примат су имале гимназије из којих је након државног испита био отворен пут на универзитет.

Због чега је све ово важно? Пре свега зато што је ствар образовања добила, након кратког времена, неочекиван обрт, и то у време рестаурације након 1830. После пада Наполеона потреба за стварањем самостално мислећих људи је престала да буде примарна и била је посве реална могућност да дође до „пада елана за образовање“, услед смањене државне подршке и смањеног друштвеног интереса – али то се није догодило.

Основани семинарији су наставили да припремају веома образоване и квалификоване учитеље који су децу учили далеко више од оног што је било предвиђено наставним планом: учитељи су децу учили самосталном мишљењу, учили их да се не поводе за предрасудама и да својим очима посматрају оно што се дешава. То је управо оно што су желели Хумболт и реформатори. Рекло би се: замисао је била успешно реализована.

Но, властели је почело сметати што су сељаци постали сувише паметни и почели да исказују претензије које овима нису биле нужне. После Револуције 1848. краљ Фридрих Вилхелм IV је окупио учитеље и отворено их окривио да је револуција дело искључиво њихових руку. У Пруској, као и у осталим немачким земљама, наступила је епоха реакције. Било је решено да се исправе (неки би рекли: преуме) учитељи јер су они били преобразовани (*übergebildet*). Године 1854. објављене су специјалне „Регулативе“ којима се у великој мери огранича-

вало образовање учитеља и то је био **први корак** у одступању од Хумболтових и Песталоцијевих основних идеја. Вредним тада више није било општехуманистичко образовање ученика, већ традиционални ограничени начин мишљења и верност постојећим ауторитетима.

в. Борба за народне школе

Хумболтова реформа почела је давати одличне резултате, али иако је убрзо наишла на противљење, упркос свему, систем је наставио да и даље траје, по инерцији. Могли бисмо констатовати да је тај први „удар“ средином XIX столећа хумболтовски систем преживео и да се укоренио у Немачкој, али и у другим европским земљама чија је интелектуална елита била под новим и напредним немачким духовним утицајем.

До свеобухватније, рекао бих систематске деструкције хумболтовске идеје образовања [**други корак**], долази крајем XIX столећа⁵, и то са релативизовањем дотадашњег програма образовања у гимназијама из којих је након завршног испита био отворен пут на универзитет, што није било случај кад је реч о народним школама. Захтев за реформу гимназија и смањење утицаја класичне културе подразумевао је смањење програма за изучавање класичних језика а тиме и познавања класичне културе; гимназије је требало снизити до нивоа народних школа (а не ове уздићи на ниво гимназија), одузети им дотадашњи привилегован положај и у образовању нагласак ставити на изучавање немачког језика и немачке историје.⁶

⁵ Видети о томе изузетну књигу Фрица Рингера (Ringer, F. *The Decline of the German Mandarins: The German Academic Community. 1890–1933.* Hannover; London: The Wesleyan University Press, 1990. P. 448–449. Руско издање: Рингер Фриц. *Закат немецких мандаринов: Академическое сообщество в Германии, 1890–1933 / Пер. с англ. Е. Канищевой и П. Гольдина. М.: Новое литературное обозрение, 2008, 648 с.).*

⁶ На томе је инсистирао и сам цар Вилхелм I, осећајући значај јачања националног идентитета, премда је и он имао гимназијско образовање.

Народне, реалне школе, имале су у то време по неколико часова латинског језика недељно, и упркос инсистирању на немачком језику и немачкој историји, не треба занемаривати значај који добијају спорт и физичка култура. Знање савремених страних језика и упражњавање спорта водило је интернационалном приближавању предузетничких слојева у часу кад је античка култура све више падала у други план и њено знање, као и класична образованост, имали су све мањи значај.⁷

Процес релативизовања класичних студија и знања и вредности које су оне формирале завршио се након неколико деценија са све агресивнијим наступом поборника народних школа; образовање је поступно губило свој високи ниво,⁸ постајући све више општедоступно, јер универзитети више нису примали само свршене ученике гимназија већ све који су положили одговарајући испит завршивши народне школе; сужавао се опсег чињеница и неопходних знања која су чинила образованог човека.

Већ на самом почетку XX столећа, са све интензивнијим захтевима за либерализацију и демократизацију образовања, али и одустајањем од принципа да образовање буде у непосредној функцији државе (како је било од времена Хумболта),⁹ почињу се поткопавати основи дотадашњег система образовања и напушта хијерархија вредности владајућих током читавог XIX столећа.

⁷ Могућност да се и из народних школа доспе на универзитет, где су се већ крајем XIX столећа почела давати и докторска звања из техничких наука, само је још више потиснула значај класичних студија и знања која је пружала управо гимназија која је на то имала монопол.

⁸ Треба имати у виду и скандале на немачким универзитетима средином седамдесетих година XIX столећа: куповање диплома, плагирање и продаја докторских дисертација (Рингер, s. 66).

⁹ А што је почело настојањем Немачке империје с Бизмарком на челу да успостави власт над Римско-католичком црквом. Реч је о борби Бизмарка која је позната као „борба за културу“ (1873); позитивна последица сукоба Бизмарка и Римске цркве била је контрола пруске државе над образовањем и државним архивама (видети опширније: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Културкамф>).

Нимало случајно, поборници старог система вредности, најобразованији слојеви друштва, а пре свега најугледнији професори универзитета који су јасно прозрели куда реформе воде, били су касније због својих ставова проглашени „мандаринима“;¹⁰ они су се све виднијим деструктивним тенденцијама супротстављали, али ништа нису могли и учинити да се на ма који начин измени ток догађаја и заустави „демократизација“ тадашњег система образовања која у Немачкој има свој завршетак 1933. године.¹¹

ī. 1968.

Многи су сматрали да Европа у II светском рату није била довољно разорена и духовно уништена. Требало је уништити њен дух који је своје корене имао у њеној дугој културној традицији. Стратези са друге стране Атлантика (где је постојала техничка цивилизација, али не и култура, па тако ни свест о култури), осмислили су [**трећи корак**] како да се систематски разоре оне вредности које су биле специфичност европског духа, да се знања сведу на „ниво практичне употребе“, да се минимализују фундаменталне научне дисциплине и људи доведу у једнодимензионалну раван.

До кулминације ове замисли дошло је захваљујући смишљено организованим широким протестима против високе културе (увезеним с америчких универзитета), који су кулминирали 1968. у Француској, а потом се разлили по читавој Европи. Наступило је време оспоравања свега и свачега; то примитив-

¹⁰ Кад данас помињемо те „мандарине“, можемо им само завидети на образовању; реч је о Максу и Алфреду Веберу, Георгу Зимелу, Карлу Јасперсу, Вернеру Јегеру...

¹¹ Овде треба имати у виду и полувековну борбу техничких школа да прерасту у институте да би потом технички факултети успели да се увуку у универзитет и наруше његову седам векова стару структуру коју су чинила четири факултета. Након само неколико деценија, представници техничке елите преузеће власт над универзитетима и потиснути значај духовних наука.

но оспоравање своје корене имало је у већ испрограмираним у Америци новим појавама, оличеним у новој естради, уличном позоришту, beat-музици, hippie-покрету, а све с намером да се разори наводни „Амерички сан“.

Студентима је подметнута идеја да они могу срушити постојећи поредак, који је устројила свима омражена буржоазија која се појмовно и онтолошки тако растопила да је постала крајње магловита. Јер, ако је у почетку буржоазија и била власник средстава за производњу, у међувремену реална економска власт прелази у руке посредника (менаџери и банкари). Другим речима: однос експлоатације остао је исти, у игри су остали исти учесници, али под другим именима.

Студенти нису могли схватити да њима вешто манипулише та иста буржоазија за коју су наивно веровали да је могу свргнути и нису знали да их је она заправо финансирала (али за своје потребе и за своје од раније одређене сврхе).

Студенти су насели на пароле о томе како универзитетска настава треба да буде ближа животу, како треба у настави бити мање теорије, а више припреме за праксу, да треба укинути дотадашњи систем студирања, дотадашњи начин предавања и одржавања наставе на факултетима, а пре свега укинути сам систем оцењивања и испита. Да су се студенти ту зауставили, можда би било и неких изгледа, али њима је потурена идеја да треба да „иду даље“, да буду политични – да револуционису друштво у целини и све његове установе (Д. Пејовић), а то је заправо био начин да се уведу у безизлазну улицу, тако што ће својим захтевима премашити своје могућности и бити доведени до логичног пораза.

Студенти су поверовали да су истински револуционари, да могу да измене дотадашње, по њиховом схватању, неправедно друштво; а заправо, реч беше о деструкцији на делу, о томе да се све преокрене и покаже у свом супротном светлу, јер „главни стратешки циљ деструкције није одабран баш тако спонтано: наука је постала главна производна снага индустријског друштва и ако неко успе да му разори место где се формирају

знања, тј. универзитет – зна се шта такво друштво чека...“ (Д. Пејовић).

Не треба губити из вида ни то да је студентска побуна 1968. била само најава крупних промена у глобалној структури новонастајућег потрошачког постиндустријског друштва и подстрек мултиглобалним компанијама¹² да се припреме за нову фазу окупирања светског тржишта. За такво нешто било је неопходно припремити одговарајућу радну снагу. Где би се она могла наћи сем у младој генерацији која ступа на универзитет: она је већ била добро пробрана, у међувремену реформисаном основном и средњом школом; остало је само да се нове генерације усмере ка остварењу циљева који су им били одређени но које они нису видели. Да би се у томе успело, била је неопходна реформа дотадашњег високог образовања; новим власницима капитала нису били потребни интелектуалци, слободно мислећи људи, креативни ствараоци, већ извршиоци простих функција на тржишту рада. На неки начин, замајац се вратио у тачку где је био са донетим *Правилима* 1854. у Пруској, само на другом нивоу.

---

¹² Намерно не користим израз „мултинационалне компаније“ јер је реч о корпорацијама које непризнавањем државних, као ни националних граница, својим ширењем бришу све што би могло имати ма какав национални смисао и значај.

g. Болоњски процеси

Под маском необавезности [четврти корак], тридесет година након студентских наивних промишљања о њиховој улози у свету, отпочета је завршна демонтирања система европског образовања.

Као што је на самом почетку већ речено, десет дана након престанка бестијалног бомбардовања Југославије окупили су се у Болоњи министри иностраних послова Европе, али не стога да би размотрили незаконитост акције својих земаља, већ да би „у име добрих намера“ започели следећу фазу у демонтирању европске културе и њених вредности.

Такво нешто није било израз њихове воље, већ израз потребе у међувремену енормно ојачалих међународних корпорација, које су увелико попримиле глобалан, раније би се рекло транснационални карактер, а којима је за даљи опстанак и рад била неопходна не више но *средње образована радна снага*, без критичког мишљења, подложна масовном манипулисању, са све већим нарастајућим потрошачким менталитетом¹³, али са документима о завршеном факултету чиме се давала студентима илузија да су образовани и без неког посебног учења. Циљ је био да се имају нека општа знања за споредне, једноставне послове и операције. Високо образовани стручњаци и специјалисти нису у новом систему били неопходни, били су чак и штетни, јер су са високом свешћу о стању ствари били мање подложни манипулисању и глајхшалтовању.

Међународне корпорације не познају границе, као што их ни капитал не познаје. Њихов једини циљ је профит (и зато их је, као и целу акцију, подржала Светска банка за развој). Сваки покушај одбране било које врсте суверенитета сматра се у таквој ситуацији непосредном опасношћу и ограничавајућим

¹³ Који се најбоље манифестује у непрестаном куповању скупих мобилних телефона и настојању да се живи изнад својих економских могућности у власти банкарских кредита.

моментом за експанзију капитала (чија је бит у игри себе из саме себе) и покоравање још економски до краја непоробљених територија.

Позивање на било који други облик права, као и онај утемељен на идеји националног интегритета неког народа – корпорације дочекују непријатељски.

Треба имати у виду да национална компонента кочи асимилацију појединца у другу културу, будући да уважавање сопствене културе повлачи за собом уважавање и друге културе. Интернационалним корпорацијама потребни су они који познају технологије и алгоритме и који знају свима општи језик (у наше време се таквим наметнуо енглески). У противном, кад нема националне културне компоненте, нема односа ни према другима и индивидуа се лако уклапа/асимилиује у другу средину, где бива ангажована као извршилац средње квалификованих послова.

Зато, сваки покушај тематизовања односа националног идентитета и либерализације образовања кроз тзв. Болоњске процесе, који релативизују све вредности (посебно идеју опстајања националног бића), ако није покушај спајања неспојивог, онда је бар покушај тематизације *односа*¹⁴ који се између

¹⁴ Проблем је у самом *однос*у. Сам појам *односа*, као што знамо, тематизује Маркс показујући како односи, *производни односи*, „одређују и обележавају људе, како их обележавају у конкретном животу и како су кроз систем класне борбе конкретни људи одређени системом тих односа“ (Althusser). Подсећам на Алтисеа који истиче како су конкретни људи одређени синтезом многоструких одређења односа, и на његову много оспоравану тезу да Маркс не полази од човека који је празна идеја, већ од односа у којима се овај налази, те да је код њега реч о својеврсној теорији антихуманизма. Овакво схватање поклапа се данас са све изразитијим критикама просветитељства. Те критике се поклапају са критикама које прате тенденције у савременом образовању и које у средиште стављају човека, чиме би се сврставале у не-марксистичке (што уосталом глобалисте много не потреса); Althusser, L.: *Da li je jednostavno biti marksist u filozofiji*, у књизи: *Ћему још филзофија*, Centar za kulturnu delatnost, Zagreb 1982, str. 141. Болоњски процеси нису хумани, не по-

ова два феномена не може успоставити, посебно стога што је у међувремену образовање изгубило свој ранији основни смисао заложен у античкој паидеји претворивши се у своју карикатуру.

ђ. *Сшање ствари*

Не треба подсећати да нације настају с појавом грађанског друштва. Све што знамо о савременом друштву, које је далеко од тога да буде налик оном од пре два столећа, могло би нам дати за право да кажемо да је савремени свет пре а-националан, да се ту не ради више ни о конгломерату појединих народа, већ о мешавини појединаца, индивидуума који постоје за потребе планетарних корпорација.

Ако су раније нације биле стабилне заједнице људи, које је одликовало заједништво језика, културе, историје, целокупне традиције, данас таквих заједница нема, јер нема јединства међу људима, нема елементарних додирних тачака које би биле заједничке већој групи људи. Недостаје идеја која би могла окупити људе и повезати их јединственим духовним интерсубјективним хоризонтом.

Присуствујемо вишедеценијском процесу атомизације друштава, која се најбоље изражава у све већем монологизовању људског понашања, а што није заобишло европске народе, јер је са њима овај тип културе и започео своје формирање. Време постојања нација беше краткотрајно. Могуће је да оне опет настану, али тренутно се не види на којим претпоставкама би се тако нешто могло догодити и како би се идентитет међу индивидуама могао успоставити. До сада се национални идентитет могао успоставити само на тлу традиције, а ми при-

---

тивају на традицији хуманизма (као што ни Марксова концепција није хуманистичка); они се темеље на принципима експлоатације који формирају тржиште рада за које се данашња омладина латентном духовном дебилизацијом свестрано припрема.

суствујемо разграђивању свеколике традиције и релативизовању вредности (кроз деконструкцију образовања и његових циљева) које је она обезбеђивала и преносила из генерације у генерацију, чувајући тако континуитет духовног смисла.

С духовним распадом савремених друштава нестају нације и скупине људи враћају се у првобитно стање попримајући све више карактеристике познате из доба првобитне заједнице, али на једном вишем техничком (технолошком) нивоу.

Данас живимо у доба информатичког, дигиталног пред-варварства. Све духовно што би људском живљењу дало истински смисао – потиснуто је на периферију људског опстанка; прво је то учињено у сфери уметности¹⁵, а потом разарањем духовне компоненте људског, живонаказним новокомпонованим односима међу појединцима кроз терор мањине над немоћном већином. Најбоља потврда томе је обезвређивање вредности образовања и досадашњег неприкосновеног ауторитета његових носилаца.

Све то догодило се за само нешто мање од пола столећа. Први симптом уочио је Ханс-Георг Гадамер још почетком осамдесетих година прошлог века у неспособности људи за дијалог (1971); томе је у наредном кораку следило омаловажавање ауторитета учитеља (1972), јер ауторитет као такав није неопходан (будући да га могу надоместити власт партије и улице) и није случајно што је постало уобичајено да се најобичнији криминалци и пробисвети данас проглашавају „ауторитетима“ или „контроверзним бизнисменима“; у трећем кораку све је докрајчено новим начином живота који су обликовали мобилни телефони поставши замена за све (знање, комуникацију, друштвени статус), но то је тема неке друге приче.

---

¹⁵ Пре стотинак година, са појавом модерне (која се временски поклапа са рушењем хумболтовског система образовања у сутону „мандаринских“ вредности).

e. Ејилої

Још увек не желим да се помисли како из мог текста избијају само негативни тонови; ја ствари не гледам трагично, већ само констатујем трагичност тужне ситуације у којој се нашло образовање данас. Било је и горих и несрећнијих времена но што је ово наше које, надам се, није ни последње, ни најгоре.

Сасвим је разумљиво што се управо образовање нашло под најжешћим ударом оних којима зло није страно, али Гадамер је с правом истицао (1993) како нас је „Хајдегер поучио да начин мишљења који се у међувремену у Европи тако једнострано наметнуо, није нека, како би се рекло, заблуделост новог века, а која је онда водила до критичних проблема капитализма или колонијализма и у еколошку кризу. То је заправо судбински пут Запада, [сматрао је Хајдегер] назначен још од времена Грка.“ Како се ово може разумети? Да ли тако да *добро* јесте врлина, али не и темељни феномен људског опстанка, па смо стога још увек далеко од оног *сјасоносної*? Да ли би у том случају и ово што нас је снашло, што видимо као трагични лом бити и духа Европе, био само логички завршетак једног пута у ништавило којем су тзв. Болоњске реформе биле неопходне као најефикасније оруђе?

Наш је задатак да ово стање у ком смо се затекли живимо и преживимо, а не да над њим ламентирамо и зато, кад је о образовању реч, не сме се ни часа губити из вида свест о томе да је оно једна од двеју најконзервативнијих друштвених институција у којима се најспорије прихватају наметнуте промене и да конзервативност, која се огледа и у очувању тековина прошлог, почива у природи образовања. Потврда томе је и нескривена запрепашћеност, затеченост, али и ароганција поборника тзв. Болоњских процеса због тога што се разарање досадашњег система образовања и снижавање општег нивоа знања ученика и студената (али и њиховог васпитања и васпитаности) не одвија оним темпом који су они очекивали и

својим страним менторима обећавали, а за што су из европских фондова и Светске банке били издашно плаћени. Чини се да процес није још увек завршен, да захтевима за срозавање општег нивоа знања нема краја.

Али, у исто време, спас за образовање и нада да оно остане какво-такво, лежи у спорости и инертности оних који се њиме активно баве, а прву потврду овог става показали су већ неуспешни покушаји ограничавања хумболтовског система образовања педесетих година XIX столећа у Пруској.

Питање: *шта чиниши да образовање не склизне у ново варварство ка којем му је ошворен љуш изв. Болоњским процесима*, остаје отворено питање и тражи хитан одговор срочен у једном новом програму који би био формулисан у некој новој Атини, далеко од Болоње.

Вршац,
18. април 2019.

Milan Uzelac, PhD

THE ISSUE OF EDUCATION AT THE DOORSTEP OF NEW BARBARISM

Summary

The author tries to show how the idea of humanistic education, established in the beginning of the 19th century by von Humboldt, Schleiermacher and Hegel, has been gradually disintegrating since the middle of the 19th century, for its destruction to culminate in the so called Bologna processes initiated exactly 20 years ago.

Key words: *the Bologna processes, Wilhelm von Humboldt, student protests, inertia, conservatism.*